

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

Hryshchenko Katherine

*Master of History, Senior Researcher in Dmytro Yavornytsky
National Historical Museum of Dnipro*

SENKOVSKY J. AND HIS WORKS IN ASSESSMENTS OF EKATERINOSLAV PUBLICIST M. GERSEVANOV

Грищенко Катерина

*магістр історії, ст. наук. с. Дніпропетровського національного
історичного музею імені Д. І. Яворницького.*

Й. І. СЕНКОВСЬКИЙ ТА ЙОГО ТВОРЧІСТЬ В ОЦІНКАХ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОГО ПУБЛІЦИСТА М. Б. ГЕРСЕВАНОВА

Abstract. The article presents the work of the famous Russian scientist and publicist J. Senkovsky in the context of the development of public thought in the mid-nineteenth century. Emphasis is made on the reaction to his work of a representative of the middle, provincial stratum of the nobility in the person of M. Gersevanov. The inclusion of such reactions and statements in the national dimension of public thought researches not only enriches the intellectual history, but allows a different look at the activity of the provincial nobility, whose interest was not limited to local economic problems.

Анотація. У статті представлено творчість відомого російського науковця та публіциста Й. І. Сенковського в контексті розвитку суспільної думки середини XIX ст. Акцент зроблено на реакцію на його творчість представника середнього, провінційного прошарку російського дворянства в особі М. Б. Герсеванова. Включення саме таких реакцій та їх висловлень в загальнодержавний вимір дослідження суспільної думки не лише збагачує інтелектуальну історію, але дозволяє по-іншому подивитися на активність провінційного дворянства, інтерес якого не зводився суто до місцевих господарських проблем.

Key words: Gersevanov, Senkovsky, public thought, literary criticism, provincial nobility, intellectual history.

Ключові слова: Герсеванов, Сенковський, суспільна думка, літературна критика, провінційне дворянство; інтелектуальна історія.

Микола Борисович Герсеванов (1809 – 1871) – мабуть найактивніший, різносторонній та цікавий публіцист Катеринославщини середини XIX ст., а крім того, генерал-майор, предводитель повітового дворянства, Голова губернського Земства, людина непересічних знань та традиційних цінностей.

Літературна критика – не центральний, але важливий і часом драматичний жанр у творчій спадщині М.Б. Герсеванова. Першим під приціл Герсеванова-критика потрапив колишній улюбленець публіки – Йосип Іванович Сенковський (1800 – 1858), одна з центральних фігур літературного процесу першої половини XIX ст. [1, с. 323], яка по праву турбувала і турбує представників різних наук, має цілий шерех дослідників та історіографічних узагальнень [2; 3; 4; 5; 6; 8]. Однак для кращого розуміння суті герсевановських нападів на нього необхідно дещо зупинитися на цій особистості.

Юзеф-Юліан Сенковський рано зацікавився Східною історією та мовами. На цій ниві він дістав успіху та справжнього визнання. У 1822 р. (у віці 22 років) він очолив кафедру Східних мов у Петербурзькому університеті. Хоча обирати особливо не було з кого, це не відміняє факту вільного володіння Сенковським турецькою та чисельними діалектами арабської мови, згодом він вивчив ще й китайську, монгольську, тибетську тощо, не рахуючи класичних європейських мов.

Під час роботи в університеті Йосип Іванович значну увагу приділяв історії, переклав та видав збірник документів з історії польсько-турецьких відносин, збірник турецьких документів до історії Росії, а запланував більше, ніж виконав. Йому вдалося виховати декілька спеціалістів зі Східної історії (В.В. Григор'єв, В.Г. Тізенгаузен та інші).. Після 10 років викладацької діяльності несподівано для багатьох інтереси Сенковського змінилися, він все більше уваги став приділяти журналістиці.

З 1834 р., коли розпочав співробітництво зі О.Ф. Смірдіним і «Библиотекой для чтения», Сенковський остаточно покинув орієнталістику і поринув у журналістику. Перший в Російській імперії багатотиражний журнал, «Библиотека» швидко перетворилася на справжнього володаря думок чисельного провінційного дворянства. Великий обсяг, різноманітні розділи: «Русская словесность», «Иностранная словесность», «Науки и художества», «Промышленность и сельское хозяйство», «Критика», «Литературная летопись», «Смесь», «Мода» давали кожному члену родини привід чекати на новий номер журналу. О. Ф. Смірдин зумів залучити до участі в журналі найкращі пера того часу: О.С. Пушкіна, М.В. Лермонтова, О.О. Бестужева-Марлінського, М.І. Греча та інших. Значною мірою, це стало можливим, завдяки запровадженню Смірдіним фіксованого гонорару авторам (від 200 до 1000 руб.

за сторінку). Крім того, тут друкувалися переклади творів О. де Бальзака, Жорж Санд, У. Теккерея, Е. Сю, А. Дюма, П. Меріме, Ч. Діккенса та безлічі маловідомих письменників [7, с.169-174, 295].

Утім, не обійшлося без проблем, «Библиотека», крім іншого, була першим журналом, в якому були розділені функції видавця та редактора і при тому, що платив Смірдин, тримався журнал на редакторі – Сенковському. Маючи власний погляд на все, він виявився жорстоким редактором. Відправляючи свій твір до «Библиотеки», жоден автор не міг бути впевненим, що впізнає його в друкованому варіанті: безліч творів скорочувалося, доповнювалося, навіть переписувалося на смак Сенковського [8, с.51-55]. Для молодих та невідомих авторів це було лише приводом для особистої трагедії, а маститі автори погодитись з таким відношенням не могли і швидко відвернулися від журналу – той же О.С. Пушкін, М.В. Гоголь та інші авторитети. Однак, як вважає російська дослідниця Ю.І. Табакар, сталося це не стільки через жорстке редагування. Скільки через те, що Сенковський був противником романтизму, поляком та псував російську мову і смаки публіки [6, с. 47-62]. З 1836 р. розпочалася справжня журналістська війна «Библиотеки» Сенковського з «Современником» Пушкіна.

Українським дослідникам суспільної думки Сенковський добре знайомий перш за все своєю жорсткою рецензією на «Историю Малороссии» М.А. Маркевича. Ця рецензія, видана у 1843 р. [9], викликала величезний скандал. На захист Маркевича вишукувались ряди істориків та літераторів. Прикметно, що російські захисники, наприклад П.А. Плетньов, вбачали свій «патріотичний» борг у захисті «Истории Малороссии»: «Нельзя же русскому молчать, когда всякий полячишка вздумает так дерзко лаять на него» [11, с. 97-98]. В той же час П.О. Куліш на сторінках «Москвитянина» у відповідь Сенковському доводив непольське коріння українського дворянства [12, с. 161-177].

Диспут навколо Маркевича знайшов висвітлення в історіографії [13; 14]. У даному разі варто лише навести декілька цитат з рецензії, щоб проілюструвати інтелектуальну спадщину Сенковського: «Самая непостижимая вещь в свете, в XIX в., это бесспорно, та непоколебимая, безподобная важность, с какою некоторые малороссийские историки, одушевляясь покойным казацким патриотизмом, оплакивают падение «гетманщины» воспевают блаженство жителей Украины под бато́гом казачества, под управлением вооруженной и беспокойной орды отчаянных головорезов и грабителей по ремеслу, и обвиняют в притиснениях соседей... Эти господа и до сих пор не умеют отличить интересу Малороссии как русской страны, от личного интересу «казачества», сборного сословия искателей приключений и добычи, дикой и вечно мятежной рати»; «[Малороссия] считала более миллиона жителей, и сорок тысяч буйного Казачьего Войска, которое

держало ее в рабстве, нищете и варварстве»; «Казакі отдають себя и свое государство под власть Московскаго Царя, котораго они опять ссорят с соседями, беспокоят на внутренних границах и поставляют в величайшее затруднение своими мятежами и изменами, и Московский Государь приискивает средства к обузданию казачества: это – *нарушение прав и вольностей Малороссии*» [9, с. 28-29].

Немає сенсу спростовувати наведені тези, у даному разі важливо зрозуміти, що Сенковський був готовий писати будь-що і робив це вкрай нетривіально, ставлячи, здавалося б, знайомий факт у незнайому позу. Яке враження це могло справити на читача? Якщо він був дещо обізнаний з темою, то трактовка фактів Йосипом Івановичем могла його обурити. Але якщо ця тема далека від читача і він уперше зустрівся з нею, а й ще через авторитетного автора, то мав змогу насолодитися літературними зворотами, наведеними думками, «викриванням» і відчутти себе готовим до будь-яких дискусій про Малоросію. Нагадаю, що більша частина російської публіки – читачів «Библиотеки», майже нічого не знала про українську історію. Для того, щоб настільки впевнено нести інформацію в маси, Сенковському було не обов'язково глибоко знати питання, достатньо лише загальної ерудиції, власного досвіду, напрацьованої аудиторії та впевненості в собі. І дійсно, провінційне дворянство, чиновництво вірило яскравим формулюванням: «Библиотека имела огромный, неслыханный успех; влияние ее было обширно; публика верила ей безусловно» [15].

Тенденції для «Библиотеки» перетворювалися на несприятливі, журнал важко переживав конкуренцію, формат гумозної критики Сенковського публіці набрид і кількість передплатників зменшилась до трьох тисяч. Видавець Смірдин збанкрутував і у 1848 р. продав журнал В.П. Печаткіну. Того ж 1848 р. Сенковський захворів на холеру і майже не брав участі в редагуванні [8, с. 52]. Після невдалих грошових операцій Йосип Іванович все ж мусив повернутися до письменництва, але в іншому журналі – «Сын Отечества». Тут кожного тижня він видавав фейлетони під назвою «Листки Барона Брамбеуса» (давній творчий псевдонім Сенковського). Ці його останні твори мали великий попит, навіть кількість передплатників журналу збільшилась. Останній з листків Йосип Іванович надиктував за три дні до смерті 1 березня 1858 р.

На хвилі загального успіху, Герсєванов із задоволенням читав «Библиотеку», навіть слідкував за журналістськими баталіями, але відсторонено. Особливий інтерес у нього викликали розділи «Промышленность и сельское хозяйство» та «Науки и художества». Але й тут редактор знаходив місце для сарказму та жартів, що Герсєванову було не по-душі, але ще не критично: «Читаете дельную статью, разбор книги, перевод из какого нибудь Английского обозрения, читаете

серьозно, хотите учиться, обдумываете, наконец узнаете, что это *нуф*, что в середине есть вставки руки барона; конец отрезан и пришит другой, изделия Сенковского!» [15]. Постать Сенковського зацікавила Герсєванова в контексті предметних інтересів Миколи Борисовича, а саме опрацювання ним теми будівництва залізниць та розвитку сполучення з Середньою Азією. У тому ж 1858 р. з'явилися його ж статті «Походы древних полководцев в Средней Азии» [16], «Маршрут Александра Македонского в Кабул чрез Туркестан» [17] та, власне, «О проекте сообщений с среднею Азиею» [18].

Критичну статтю Герсєванова при друзі було поділено на дві частини, перша з яких з'явилася у № 190 «Северной пчелы», а продовження у № 196. За змістом статтю умовно можна поділити на 4 частини. У першій автор заявив про предмет розбору – творчість Сенковського, та віддав належне його розуму, начитаності, широкому кругозору. В другій частині Герсєванов перейшов до критики письменника та редактора, поставив під сумнів важливість доробку Сенковського з точки зору суспільної користі та реалізації таланту письменника. Третя частина присвячена висвітленню помилок в описі Сенковським територій сучасного Афганістану, а четверта, найбільш серйозна, відповідно, й критична, – це дискусія не стільки зі змістом, скільки з тоном, на думку Герсєванова, занадто веселим і поверховим, викладення проблем залізничного будівництва в Російській імперії.

Невеличка перша частина має загальний характер, зупинитися на ній не так важливо для розуміння самого автора та його мотивацій щодо полеміки зі Сенковським. А от друга частина розкриває важливі деталі про самого Герсєванова. Саме тут, у своїх претензіях, він формулює власне уявлення про критерії корисності дії, головний з яких – результат. «Какия его заслуги в области мышления? Какую идею он выработал? Разъяснил ли он какой-либо новый вопрос в науке или искусстве? Сделал ли важное открытие?», – запитував Герсєванов [15]. З точки зору біографії Сенковського, важко сказати, чи збирався він сам досягти чогось з переліченого. З точки зору біографії Герсєванова, відмітимо, що він керувався дещо ідеалістичним, піднесеним розумінням обов'язку літератора перед суспільством.

Наступна частина – критика статті «Аму-Дарья», опублікованої у «Библиотеке». Вона представляє нам Герсєванова – допитливого науковця, однак розкриває лише верхівку айсберга наукового підходу, неочікуваного від людини, яка прослухала не повний курс навчання в Рішельєвському ліцеї, все життя провела в армії, пройшла навчання в Академії Генерального штабу, а це лише два роки вузької специфічної освіти та ще й на етапі становлення закладу. Перша проблема, що встала перед дослідником, який прагнув розібратися в історії та географічних умовах Середньої Азії, – пошук джерел. На що у 1858 р. міг

розраховувати Герсєванов, дислокуючись у Херсоні/Бендерах, навідуючись до Катеринослава та Одеси. В такій ситуації очевидно корисним став всеохоплюючий зміст товстого журналу «Библиотека для чтения», яка, завдяки тиражам, була в бібліотеці кожного.

Найбільші та актуальні відомості про Афганістан європейці мали завдяки англійцям, зокрема, Александру Бьорнсу (Alexander Burnes). Виконуючи місію свого уряду, він декілька років провів на Сході, проїздивши майже всю Середню Азію, а перебуваючи в Лондоні, у 1834 р., видав розповідь «Мандрівка до Бухари» [19], яка суттєво розширила знання про Афганістан і стала однією з найпопулярніших книг свого часу. Шукаючи відомості про Середню Азію, Микола Борисович звернувся до «Библиотеки для чтения» за серпень 1835 р. [20], де за авторством Сенковського містилася стаття «Аму-Дарья». Потім тотожну за змістом статтю він знайшов у другому томі «Энциклопедического Лексикона» [21], але вже за підписом «О. И. С.».

Як наголошував у своїй статті Герсєванов, Сенковський сміливо використовував працю Бьорнса, переробивши під власний стиль, додавши гумору та хибних фактів, що заплутували дослідника. На початку статті «Аму-Дарья», Сенковський окреслював своє ставлення до предмету: «...беру перо в руки не для того, чтобы решить, а только чтобы развить вопрос во всех его частях, показать сегодняшнее его состояние, и отделить от достоверного то, что лежит во мраке» [20], Микола Борисович серйозно сприйняв цей протокол про наміри. В результаті прочитання варіацій Сенковського на тему географічних умов Середньої Азії, у Герсєванова виникло декілька суттєвих уточнень та спростувань. Так, Сенковський, перелічуючи оази, називав: Бухару, Согд, Самарканд, Гісар, Харезму (Хіва), Шегрібз, Карші, Ташкент, Худжед, Кокон та Фергану. Герсєванов зауважував: «...что слово, то географическая ошибка... назвал один только оазис, Хиву; остальные же имена вовсе не оазисы, а города и области, составляющие сплошную гористую страну». Відмітимо, що не лише Хіва, але й Бухара є центром Бухарського оазу, але процент вірних назв у Сенковського все одно не високий. Насправді – це назви населених пунктів та історичних областей, що зараз розділені між Узбекистаном, Таджикистаном та Киргизстаном.

Ще одне спростоване твердження Сенковського сповіщало про те, що нижче Чарджу (сучасне м. Туркменабат), у річку Амудар'ю впадає річка Зеравшан. Герсєванов наголошував, що: «Нет! Не правда... Зер-Афшан ... не впадает и никогда не впадала в Аму-Дарью. Стоило только взглянуть на простую учебную карту». Дійсно, мапа на стороні Герсєванова. Однак він дещо погарячував щодо «не впадает и *никогда* не впадала», адже вчені довели, що Амудар'я все ж є давнім гирлом Зеравшану. А от чого ані Герсєванов, ані Сенковський знати не могли, це

того, що у 1960-х рр. буде побудований Аму-Каракульський канал, який технічно пов'яже Зеравшан та Амудар'ю і, як «бачив» Сенковський, нижче Чарджу – Туркменабату.

Ці, не надто захоплюючи для пересічного читача дискусії навряд чи були для Герсєванова головним приводом написання рецензії. Можливим емоційним поштовхом стало твердження Сенковського про існування мавп у горах сучасного Афганістану при описі автохтонного населення: «...целое поколение грубое, дикое, хищное, которое пожирает медведей и обезьян, и скальпирует своих врагов» [20]. Герсєванов уточнив, що неназваний Сенковським регіон – країна Кафірістан (Північно-Східна частина сучасного Афганістану, від якого була незалежною до 1896 р.), і жодних інших джерел, які б підтвердили скальпування не знайшлося, ведмедів дійсно їли, а от: «Слово «обезьяны» так поразило нас, что мы сочли его за обмолвку». Пояснюючи читачам особливості клімату в Кафірістані, а саме – суворі зими, і нагадуючи про теплолюбивість мавп, Микола Борисович журився та дивувався, як таке можна було написати, ще й двічі надрукувати та 1855 р. навіть видати без змін окремою брошурою, але вже без підпису автора.

Продовження статті Миколи Борисовича, було надруковано у 196-му номері «Северной пчелы» [22]. Значна його частина була присвячена розбору «Листка Барона Бромбеуса» з журналу «Сын Отечества», у якому той торкнувся теми будівництва мережі залізниць в імперії. Після Кримської війни ця тема дійсно стала популярною і Герсєванов палко взявся за неї, до того ж сформулювавши власну думку з цього серйозного предмету в окремій брошурі [23]. Він вважав, що держава потребує скорішого вирішення питання шляхів сполучення, а за залізницею – майбутнє. Однак, коли їх потрібно багато і швидко, а грошей не вистачає, можна звернутися до кінної залізниці. Мінус такого проекту – невелика швидкість, плюс – дешевизна, надійність.

Ідею про завищені показники транспортних витрат у ціноутворенні при переміщенні вантажів Миколаївською залізницею підняв Сенковський. Але, на думку Герсєванова, «Тут опять несколько слов истины, о том что грубые продукты не выдерживают перевозки по железным дорогам на больших расстояниях и слишком от того дорожают, а далее идет балагурство об арбузе» [22]. Наведені в статті Герсєванова роздуми доводять, що деякий час він і сам із задоволенням читав томи «Библиотеки» від редактора Сенковського, адже вони містили й серйозну літературу, інформативні статті, актуальні новини. Та згодом кількість недовірок (несмішних жартів, неперевіраних тверджень) сформували у Герсєванова загалом негативний образ та пам'ять про Сенковського і в цьому він не був самотнім.

На наш погляд, схожу з Герсєвановим думку відносно Сенковського мав видатний сходознавець А. Кримський. У фундаментальній роботі

«История новой арабской литературы» він згадував Сенковського, як попередника-дослідника, віддаючи належне його емпіричному досвіду перебування на Сході, але при тому, характеризуючи його як «ренегата польской народности и пошлого остряка над передовыми течениями Запада», якому притаманна «смесь широкой европейской образованности и даже учености с развязным дилетантизмом и, пожалуй, шарлатанством» [24, с. 241-242]. Формулювання жорсткіші, але думка тотожна. Зауважу, що ця робота А. Кримського була підготовлена наприкінці 1930-х рр. і за життя автора, який народився у 1870 р., не побачила світ. Зрозуміло, він не був зачарований «Библиотекой для чтения» і не сприймав інформацію з неї як щось нове.

Якщо повернутися до суспільної думки 30-х-50-х рр. XIX ст. стосовно Сенковського, то вона, очевидно, мала свої особливості. Під публіцистичного обговорення літературної діяльності Сенковського прийшовся на 1834–1835 рр., саме під час остаточного оформлення «партій» у російській літературі, про що багато написано і в мемуарах представників різних таборів, і в наукових дослідженнях [25]. Вектор статей був виключно критичним, з промовистими назвами. Зокрема, М. Надєждін опублікував статтю «Здравый смысл и Барон Брамбеус» [26], С. Шеви́ров – «Словесность и торговля» [27]. В. Белинский у «Литературных мечтаниях», опублікованих 1834 р. у декількох номерах газети «Молва», також наголошував на комерційному спрямуванні «Библиотеки», що вважав надзвичайно шкідливим для літератури [28]. Мимохідь зауважу, що й сучасні дослідники саме з даним виданням пов'язують початок в Росії так званої «торгової журналістики». Надруковані в популярних журналах та газетах, жваві, викривальні, ці критичні статті мали успіх у публіки. Крім того, Сенковський прямо не відповідав на критику, тож справжньої полеміки не виникало.

Наступна хвиля інтересу до постаті Йосипа Івановича була спричинена його смертю у 1858 р., яка викликала публікацію його зібрання творів, цілого ряду спогадів, зокрема О. Сенковської, Є. Ахматової, О. Нікітенка [1, с.330], а також полеміку до якої підключився й Герсєванов. На цьому етапі співвідношення критики та позитивних відгуків все більше схилялось на користь Сенковського. Втім причиною цьому була не зміна ставлення до нього, а зменшення інтересу. Останні роки свого життя Сенковський провів у забутті й смерть його не стала шоком для публіки, але розв'язала руки як деяким критикам, так, відповідно, й захисникам.

На захист стали родичі, учні та співробітники [29; 30; 31]. І критиків було не так багато, більшість «ідеологічних опонентів» до того часу померли, але не можна не згадати Степана Дудишкіна, якого колеги по «цеху» Д.І. Пісарєв, М.Г. Чернишевський та інші загалом кваліфікували як чесного,

правдивого автора. З 1852 р. головний критик «Отечественных записок», він писав про О. Пушкіна, М. Лермонтова, І. Гончарова, О. Фета, навіть М. Герсєванова та ін. На початку 1859 р. в «Отечественных записках» вийшла його стаття «Сенковский – дилетант русской словесности» [32], де автор вирішив, що не буде «оспаривать полузабытые статьи Сенковского, скажем, что предоставляем этот труд тем, кто считает его важным для настоящего времени» [32, с. 455]. Натомість він ще раз переказав біографію Сенковського та на чотирьох сторінках процитував його «Выход у Сатаны» (1832 р.). Зроблений висновок фактично й було винесено в назву статті, де Сенковський іменувався дилетантом: «Дилетант в науке тот, кто решает ее вопросы не потому, что они живут, движут общество, что решения их может принести пользу, а потому, что решение их приятно для дилетанта, что оно занимает его ум, доставляет ему удовольствие» [32, с. 481], «дилетанту нужно, чтобы им любовались, восхищались; ему прежде всего нужно занимать общественное мнение; а что касается до того, каким образом занимать – ему нет дела» [32, с. 482].

На відміну від С. Дудишкіна, Герсєванова змусили звернутися до критики не зверхнє ставлення Сенковського до нього, як читача, а фактологічні та географічні помилки: «Но иногда мистифицировал он публику нагло и безсовестно, рассчитывая вероятно на ее доброту и молчаливость... Можно было бы написать два или три тома, если бы хотели исчислить все небывальщины, которыми барон пресерьозно подчивал добродушную и долготерпеливую Русскую публику» [15]. Крім того, тематика, обрана Миколою Борисовичем, могла привернути увагу широкого кола читачів до актуальної на той час проблеми будівництва залізниці, якою опікувався Герсєванов. Чи був це прорахований крок, чи просто він гостро реагував на проблему, якою цікавився, в якій був обізнаним, мабуть, не дізнаємося. Стаття, а це легкий з гумором текст, який легко читати, розпочинається з презентації себе та об'єкту, потім викриваються загально визнані безпідставні закиди Сенковського в бік науковців (Шампольона, Кювє та ін.), наступний крок – відкриття чудернацької, але не одразу всім зрозумілої помилки Сенковського відносно існування мавп в Афганістані, а потім: «В доказательство наших слов, разберем первый попавшийся под руку фельетон или листок». Не дивуватися, що у Герсєванова під рукою опинився фейлетон про залізницю. Волею редактора «Северной пчелы», саме частина статті про залізницю стала практично окремим сюжетом-статтею, адже була надрукована в наступному, 196 номері газети.

Таким чином, Герсєванов став одним з багатьох критиків Сенковського, але вирізнявся тим, що предметом його уваги була не постать письменника, а висвітлення конкретних тем. Журналісти, цензори, професійні критики дивились

на діяльність Йосипа Івановича зсередини життя російської літературної спільноти, а в основі їх претензій зазвичай – особисті конфлікти та непорозуміння. Зауваження Герсєванова, на відміну від інших, носили конкретний характер. Крім того, Микола Борисович виступав від імені цільової аудиторії «Библиотеки для чтения», що робить його думку цікавою як для Ф. Булгаріна, так і для сучасних дослідників.

Список використаної літератури.

1. Гиляжева Г.З. Осип Иванович Сенковский в оценке критиков и литературоведов // Проблемы истории, филологии, культуры. 2011. № 2 (32).
2. Каверин В.А. Барон Брамбеус. История Осипа Сенковского, журналиста, редактора «Библиотеки для чтения». М., 1966
3. Пятковский А.П. Очерки по истории журналистики тридцатых годов // Современник. 1865. Т. 107. № 3. С. 89–96
4. Чернышевский Н.Г. Очерки гоголевского периода русской литературы. М., 1953; Гриц Т. Журнал Барона Брамбеуса // Новый Леп. 1928. № 11. С. 20–26
5. Сенечко Ю.В. История изучения литературной деятельности О.И. Сенковского // Литература в контексте культуры. Збірник наукових праць. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2008
6. Табакарь Ю.И. Н.А. Полевой и О.И. Сенковский: о чем молчат историки // Вестник РГГУ. Серия: Литературоведение. Языкознание. Культурология. 2007. № 9. С. 47–62
7. История русской журналистики XVIII–XIX веков. М., 1966.
8. Колесникова Е.В. Редакторы журнала «Библиотека для чтения» // Вестник РГГУ. Серия: Литературоведение. Языкознание. Культурология. 2014. С. 51–55
9. [Сенковский О.И.] История Малороссии. Николая Маркевича. Москва, в типографии Августа Семена, 1842.
10. Четыре части [рецензия]. Статья первая-вторая // Библиотека для чтения. 1843. Т. LVI. Отд. 5. С. 1–26; 27–46
11. Письмо П.А. Плетнева Я.К. Гроту от 12 июня 1843 г. // Переписка Я.К. Грота с П.А. Плетневым / под. ред. К.Я. Грота. СПб, 1896. Т. 2. С. 97–98.
12. Куліш П. Ответ г. Сенковскому на его рецензию «Истории Малороссии» Маркевича // Москвитин. 1843. Ч. III. № 5. С. 161–177.
13. Івашків В. Пантелеймон Куліш та його «Ответ г. Сенковскому на его рецензию «Историю Малороссии» Маркевича» // Слово і Час. 2006. № 1. С. 27–35
14. Шаталов Д. Уявлення про козацтво. Українське козацтво у суспільній думці другої половини XVIII – першої половини XIX ст. Дніпро, 2016. С. 183–194.
15. Герсєванов Н. О литературной деятельности Сенковского // Северная пчела. 1858. № 190.

16. Герсевич Н. Походы древних полководцев в Средней Азии // Русский инвалид, 1858. № 252.
17. Герсевич Н. Маршрут Александра Македонского в Кабул чрез Туркестан // Русский инвалид, 1858. № 81.
18. Герсевич Н. О проекте сообщений с среднею Азиею // Русский инвалид, 1858. № 170.
19. Travels into Bokhara. Being an account of a Journey from India to Cabool, Tartary and Persia. Also, narrative of a Voyage on the Indus from the Sea to Lahore (London: John Murray). 1834.
20. Сенковский О. Аму-Дарья // Библиотека для чтения, 1835. Т. 11. С. 138–174.
21. О.И.С. Аму-Дарья // Энциклопедический Лексикон. СПб., 1835. Т. 2: Аля-Ара. С. 145–159.
22. Герсевич Н. О литературной деятельности Сенковского // Северная пчела, 1858. № 196.
23. Герсевич Н. Какие железные дороги выгоднее в России – конные или паровые. Одесса, 1856.
24. Крымский А.Е. История новой арабской литературы (XIX – начало XX века). М., 1971. С. 241, 242.
25. Греч Н.И. Записки о моей жизни. Москва, 1990.
26. Надеждин Н.И. Здравый смысл и Барон Брамбеус // Телескоп, 1834. Т. 21. С. 4–51.
27. Шевырев С.П. Словесность и торговля // Московский наблюдатель, 1835. Кн. 1. С. 4–65.
28. Белинский В.Г. Литературные мечтания (Элегия в прозе) // Белинский В.Г. Полное собрание сочинений. В 13 т. Москва, 1953. С. 20–104.
29. Дружинин А.В. Осип Иванович Сенковский (некролог) // Библиотека для чтения, 1858. Т. 148. С. 79–100;
30. Савельев П.С. О жизни и трудах О.И. Сенковского // Собрание сочинений Сенковского (Барона Брамбеуса) в 9 т. 1858. Т. 1.
31. Сенковская А.А. Осип Иванович Сенковский. СПб., 1859.
32. Дудышкин С. Сенковский – дилетант русской словесности // Отечественные записки, 1859. Т. CXXII. № 2. Отд. I. С. 451–485.

УДК [39:316.723:35](477)

Dolhochub V.A.

PhD-student

Faculty of History and Philosophy

Odesa I.I.Mechnikov National University

Odesa, Ukraine

MILITARY-HISTORICAL RECONSTRUCTION OF THE MIDDLE AGES IN UKRAINE IN THE BEGINNING OF THE 21ST C.

Долгочуб В.А.

аспірант факультету історії та філософії

ОНУ імені І.І. Мечникова

м. Одеса, Україна

ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

Summary. In this article genesis and evolution of the medieval warfare game reproduction in Ukraine is considered. The typical model of historical reconstruction club creation is analyzed and the extension of such clubs net in the 1990-2000s is traced. The author pays attention to places (spaces) of reconstruction and to subcultural folklore of the historical reconstructors.

Анотація. У даній статті розглядається зародження й розвиток ігрового відтворення середньовічної військової справи в Україні. Аналізується типова модель створення клубу історичної реконструкції, простежується поширення мережі цих клубів у 1990-2000-х роках. Приділяється увага також місцям (просторам) реконструкції та субкультурному фольклору історичних реконструкторів.

Аннотация. В данной статье рассматривается зарождение и развитие игрового воспроизведения средневекового военного дела в Украине. Анализируется типичная модель создания клуба исторической реконструкции, прослеживается расширение сети этих клубов в 1990-2000-е годы. Уделяется внимание также и местам (пространствам) реконструкции и субкультурному фольклору исторических реконструкторов.

Key words: *military-historical reconstruction, historical fencing, medieval combat, subculture*

Ключові слова: *військово-історична реконструкція, історичне фехтування, лицарський бій, субкультура.*

Ключевые слова: *военно-историческая реконструкция, историческое фехтование, рыцарский бой, субкультура*